

Vidosav Stevanović

TESTAMENT

roman u 52 bdenja

Beograd
2011
DERETA

I

U trideset trećoj godini primetih da sam ostao bez senke. Bio sam pred zidom napuštene fabrike oružja, sunce mi je bleštalo u oči, a kad se okretoh (učinilo mi se da me je neko pozvao po imenu) – moje senke nigde ne beše. Napustila me je kao što me je sve napustilo. Shvatih to kao znak: nestajem i nestaću. I ovaj moj rukopis, kao i drugi pre njega, ostaće nedovršen.

Stareći, prestao sam da razumem svoje snove. Pamtio sam ih uglavnom dobro, mogao sam da ih ponovim ili opišem (uz sva neizbežna sakaćenja), ali mi je izmicao njihov smisao. Ili, tačnije rečeno, nije bio prevodiv u reči i rečenice; svako tumačenje nizova slika ponovo se pretvaralo u sliku, još jednu u tom nizu. I sve to me je mučilo i ponižavalo, često ispunjavalo strahom. Šta se to događa negde duboko u meni? Kakav se to talas diže iz neznani i pretili da me proguta?

Stvari su prestale da me slušaju. Palio sam štednjak da bih skuvao svoju jutarnju kafu i on nije prihvatao: bio je hladan. Radio je sve češće ćutao, a muzika koju je emitovao (kad mu se htelo) bila je razdrobljena i kakofonična. Stolica za mojim radnim stolom se polomila, a drugu (utvrdio sam) nisam imao. Beleške sam pravio stojeći, penkalom bez mastila koje nije ostavljalo trag na hartiji; hartije ponekad takođe nije bilo. Video sam kako svuda leži prašina koju ni moj dlan nije mogao da obriše. Stojeći pred ogledalom, utvrdio sam: u njemu nije bilo nikoga. Čovek bez senke postao je i čovek bez oblika.

Moji sugrađani počeli su da se udaljavaju, da prelaze u neku drugu ravan. Primećivao sam kako blede, gube obrise, čvrstu materijalnost tela i čile. Bili su tu, postojali su (to nisam mogao da poreknem), ali su bivali providni, nestvarni, gotovo vazdušasti. I to se događalo sve češće, preteći da postane stalna pojava. Svojom krivicom i zbog mana svojih očiju, jednog dana ću živeti među bledim utvarama; biću senka među senkama.

Moj grad je, međutim, ostao isti. Kuće otrcanih fasada, kržljivo drveće, izlozi, tesne ulice, trotoari puni rupa – sve kako je i bilo. Jedino se svuda i sve više širila neka zagušljiva, teška tišina koja je gutala zvuke i valjala se preko svega kao poplava. U slučaju požara, zemljotresa ili rata, znao sam, neće se čuti sirene ni upozorenja s radija, ali neće imati ni ko da pogine. Svi su već bili mrtvi.

Lagano su se svi moji snovi slivali u jedan koji se povremeno ponavljao. Ali nikada čitav; morao sam da ga sastavljam iz delova kao mozaik, da pažljivo raspoređujem njegove komade i da uspostavljam nove nizove slika. Celinu sam tako određivao sam i, verovatno, često pogrešno. Nisam bio siguran da li i sam nešto ne dodajem, svesno falsifikujući podsvesno. Moja noćna polovina konačno se odvojila od dnevne, prekinula pupčanu vrpцу i vezu sijamskih blizanaca; živela je za sebe. Ipak sam se nekako snalazio. Stojeći pred onim zidom (tu su se završavale sve moje šetnje), na njega sam projektovao slike i tražio im pravo mesto među drugima, vrteo ih i premeštao, a time i menjao njihova značenja. Za tumačenje, međutim, još nije bilo došlo vreme i odlagao sam ga koliko sam mogao.

Najzad sam (odjednom) imao čitav san, oblikovan na malteru zida kao freska sa mnogo kružnih i kvadratnih

slika. Inače, osnovnim načelom fresko slikarstva služio sam se i prilikom komponovanja mojih rukopisa; to načelo se tako prirodno ugradilo u moj način mišljenja. Celina je uvek bila sastavljena od delova koji su se oslanjali na dve praznine – onu napred i onu pozadi; delovi su zaokruživali celinu i ona se iskazivala kroz delove. Vreme je celovito, naše pamćenje je fragmentarno; iskren rukopis mora da ima obe ove osobine.

Bio je to grad iz kojeg je nestao svaki život, grad bez ljudi, drveća, trave, pasa, mačaka i ptica, bez vetra ili oblaka. Fluorescentna svetlost obasjavala ga je na raznim mestima (istovremeno ili naizmenično), dajući svakom obliku sablasne obrise – kao na fotografiji koju je usisao sivi papir. Ništa se nije menjalo ni pomicalo kao prilikom sećanja na daleku prošlost. Kuće su stajale dvodimenzionalno, zatvorenih vrata i prozora, oronule i umorne; njihovi stanovnici bili su unutra, dobro sakriveni, ili su ih napustili. Nasred glavne ulice ležala je prevrnutna kanta za đubre, a iz nje su ispali jedna stara cipela, list papira, zarđao kabl, ubuđalo parče hleba, špric od injekcije, razbijeni televizijski ekran. Dim iz fabričkih dimnjaka zaustavio se u slučajnim kolutovima kao da ga je nacrtala dečja ruka i crtež ostavila nedovršen. U parku je neka bista (nisam se sećao čija je) gledala pred sebe slepim, glupim očima. Bio je to moj grad (opisivao sam ga toliko puta), izgubljen u provaliji vremena.

Kroz sve to (u drugoj ravni zida) video se usamljen predeo izvan grada. (Možda sam njime nekada prošao pa sam ga tako prepoznao?) Preko suve zemlje, zatrpane brdima šljake i otpadaka, tekla je crna reka, zagađena naftom i hemikalijama, bez riba i života; njeni otrovi su ra-

zorili čitav predeo. Trava i drveće behu spaljeni i uništeni, ponegde je štrčao kakav mrtav i nagoreo panj. Ispod kamenja na brdu nije bilo mahovine ni mrava; podigavši ga, nalazio sam jedino otrovanu zemlju koja zaudara. Neki kružan, umoran vetar dizao je ugljenu prašinu, praveći od nje spiralu prema niskom nebu, a potmul, podzemni požar činio je zemlju vreloom tako da sam jedva hodao.

Koračajući napred (mada nisam znao šta je nazad), osećao sam umor: vrela isparenja su me gušila. Ipak sam, kroz polumrak koji se spuštao, žurio koliko god sam mogao. Dva-tri puta sam se sapleo i pao (dlanovi su mi bili okrvavljeni, odelo pocepano na laktovima i rukama), ali sam odmah ustajao i hodao dalje. Taj predeo, znao sam, morao je biti samo predvorje drugog predela, makar staza kojom sam išao bila i kružna.

Konačno sam, oslobodivši se svega iza sebe, izbio na ravnu i, činilo mi se, beskrajnu visoravan koja je takođe (posmatrana iz mog prizemnog ugla) obrazovala krug. Blede zvezde obasjavale su je ravnomerno, a u daljini se video srp izjedeneog, mračnog meseca. Tle je bilo izrovano (kao da su ga vekovima pohađali meteoriti) ali živo; oštra trava hladila mi je pregrejane donove – kao da, izlazeći iz vatre, hodam po nevidljivom ledu. Nigde nije bilo čoveka ni zverke, ali sam se osećao bodrije i manje usamljeno nego malopre; koraćao sam lakše i moja su pluća žedno udisala leden vazduh. Odasvud se čuo nejasan mrmor glaso-va; dizali su se iz zemlje, padali sa neba, kružili oko meseca. Čiji su to bili glasovi? Šta su govorili?

Nisam više bio sam. Ne znam kada (možda na sredini tog kruga), pridružio mi se neki čovek; nisam video ot- kuda je došao. Bio je visok, mršav i povijen napred, ogr-

nut dugačkim ogrtačem. Nisam mu video noge i činilo mi se da klizi iznad tla. Svetlost beše nedovoljna da mu vidim lice; bilo je sivo i neodređeno, možda bez nosa, očiju i obraza. Išao je tik pored mene, ali sam čuo samo bat njegovih koraka kad bi se povremeno spustio na zemlju. Obojica smo ćutali. Meni se činilo kako povremeno nešto govorim. Šta sam govorio?

Bili smo na kraju visoravnji; mrmor glasova je ostao iza nas. Trepćući u dubokom nebu, zvezde su nam pokazivale da se nalazimo pred crnim zidom planine; mesec je visio upravo iznad naših glava. Dižući se okomito uvis, kamenje nam je zatvaralo put; sa njega je kapala hladna voda i ja sam (posle ko zna koliko godina) udisao sitnu vodenu prašinu. Moj saputnik se okrenuo prema meni, jasnije sam mu video lice; bilo je izbrazdano borama, ispijeno, mrko (kao da je dugo počivalo u zemlji), a oči su mu svetlucale u dupljama kao dva vlažna kamena. Umesto straha, osetio sam sažaljenje. Jedva sam se uzdržao da ne pružim ruku i ne pomilujem ga. Njegova ozbiljnost (nimalo tužna ili žalbena) sledila mi je, međutim, svaki pokret.

Rekoh: „Gde si do sada bio, čoveče?“

I on reče: „Pođi za mnom!“

Više nismo razgovarali; žurili smo. Prošavši kroz rupu u stenama (sam je ne bih ni primetio), hodali smo kroz podzemnu pećinu. Više sam nazirao nego što sam opažao kako se zidovi sužavaju i šire; bat mojih koraka bio je čas jači, čas slabiji. Sa glave i ramena mog saputnika kao da se cedila nekakva slabačka svetlost i vodila me, mada sam se ponekad ipak pridržavao za njegov ogrtač. Išao je brzo i ja sam ga lako pratio, odmoran i svež kao nikada; moja čula, otupela u svakodnevicu posmatranja i pisanja, pono-

vo su se otvarala. Ponekad bi zastao i zamislio se kao da se dvoumi; onda bi nastavio. I ja sam ga sledio verno kao pas, poslušno kao dete.

Odasvud su žuborile vode; bilo ih je i gore i dole. Jasno sam ih čuo kako teku kroz stene, traže se i nalaze, pa zajedno teku dalje; bile su mirne, sigurne i uporne. Svetlost se pojačavala, mada nikada previše; opazio sam tunele levo i desno, otvorene provalije koje su potmulo hučale, izlomljeno i preteće kamenje nad našim glavama. Vazduh je bio čas suv, čas vlažan; povremeno ustajao, povremeno ozonski čist kao da ga tamo negde osvežavaju prolećne kiše. Stalaktiti i stalagmiti su nas presretali raznovrsnim oblicima: viđao sam nestale životinje, zauvek skamenjene u skoku ili letu, ponegde pećinice sa ugašenim ognjištima (neka ljudska obličja sedela su oko njih nepomično), a neka crna zmija šmugnula bi mi ispod nogu. Kao da su nas pratile mnoge ravnodušne, možda i neprijateljske oči, ali nisam osećao strah. Nisam osećao ništa osim sažaljenja i tuge.

Oni glasovi (koji behu ostali na visoravni) ponovo su se čuli; sada jasniji, određeniji. I svaki kao da je (polako i natenane) pričao svoju priču kroz vreme koje nije proticalo. Nekada sam (nemajući ništa osim bola) sve zapisivao; sada sam samo slušao, pokušavao da se snađem u tom obilju.

Rekoh: „Šta oni hoće? Šta kažu?“

I on mi odgovori: „Ja ništa ne čujem, čoveče. To ti sam sebi nešto pričaš!“

II

Na mom dvoru se ne peva, ne svira i ne igra. Po mojoj zapovesti nose se crne, pogrebne haljine, brade i dugačke kose. Smeh sam zabranio, ukinuo sam osmehe, šale i smešne priče. Naredio sam da svi (bar kad su preda mnom) imaju tužna i pogružena lica, bleđa kao smrt. Uklonio sam sva ogledala, polomio ih i bacio; niti ja vidim sebe, niti drugi treba da se vide. Svoju glavu zamišljam kao lobanju koja će uskoro ostati bez kose, kože i nosa. Ko plače i nariče, taj je moj miljenik, moj brat; njemu je otvoreno moje srce kao urna puna pepela. Jedino ja znam istinu.

Danas-sutra izgubićemo slobodu. Sve ono što su moji preci sticali biće nam oduzeto. Sve će biti razoreno, poharano, opljačkano; ljudi će biti posečeni, žene silovane, crkve oskrnavljene. Ništa neće preteći – osim možda u životijima koja moji kaluđeri pišu i prepisuju, poluslepi od loših sveća i mržeći me. Oni koji stoje na južnim granicama, čekaju da umrem, da se moji naslednici posvađaju oko nasleđa; onda će sve i bez borbe biti njihovo. I svi znaju da zbog toga tugujem, plačem, klečim po crkvama, udaram čelom o kamen, oblačim se u kostret kao i pustinjač na kraju moje zemlje.

Ja sam poslednji među poslednjima iz moga roda, ali sam oženjen; takvi su zakoni vlasti, a vlast je od boga. Moja žena je visoka i lepa, orlovskoga lica, kao noć crnih očiju; ona je biće postelje, snošaja i nezasiatih želja. Pobožna je samo spolja, onako kako je naučila na grešnom ro-

mejskom dvoru. I njena utroba je mrtva, uništena pobačajima još za devojaštva; tamo muško seme pada uzalud kao kiša na go kamen. Zato sam je i uzeo, voleo sam njenu jalovost. Ipak, nikad joj ne odlazim u postelju, nikad se ne dotičem njenog tela.

Bio sam kušan, ali sam odoleo; zato i ostavljam zapis o tome. Mongoli su sa istoka napali naše neprijatelje, pobedili ih i zamalo porobili. Oslabljeni, neprijatelji su se gotovo našli pred mojim nogama; imao sam svežu, očuvanu i dobro naoružanu vojsku, bio sam vešt ratnik. Preda mnom su bila dva puta: pobediti njih ili svog brata. I ja sam izabrao sigurniji i kraći. Na vratima zadužbine našeg pretka, licem na Uskrs, dao sam da mom bratu iznenada odseku buntovnu glavu; zatim sam pogubio njegove ubice. Dok sam živ, vlast će biti u mojim rukama, a posle moje smrti neće biti ničija.

III

„... Ovde je nekada (koje dolazi posle mnogih ‘neka-da’), siguran sam, živeo pračovek, a pre njega pramajmun, zajednički predak. Ovde se veliko drvo života razračvalo u dva pravca, prema gore i prema dole; nastale su opasne posledice, predeli između pustinje i obilja – u njima se sunce sukobljava s ledom i vetrovima, polazeći na sever, okreću se prema jugu, a toplota propada od hladnoće. Mitska bića prošlosti kao da nisu sasvim izumrla; bića sadašnjosti su polumrtva, sirota i kriju se...

... Usred zelenih, šumovitih brda – koja se prostiru na sve strane kao talasi okamenjenoga mora Panonskoga što je krenulo prema moru Jegejskome – povremeno su me iznenađivala razjapljena usta pećina i rupa u stenama kao da su to neke izumrle životinje od kojih su samo kosturovi pretekli. A unutra: pre mnogo vekova ugašena ognjišta, iskopani grobovi bez kosturova, crteži na zidovima (proste scene iz lova), nekoliko alatki od kamena. Oni koji su ovde živeli, više, izgleda, ne žive, a oni koji sada žive – zemljanih su lica kao da su upravo izašli iz dubokoga bunara koji nikuda ne vodi...”

„... Drevnost ove zemlje ispod Dunava – ostalim rekama nisam zapamtio imena jer ih je previše – potvrđuju mnogobrojni narodi koji kao da su se, tokom prohujalih vekova, slagali jedan preko drugoga, prosto se taložili na dnu duboke i vrele posude istorije što ih je topila i sagorevala tako brutalno da se zadah i danas oseća. Začudo, svi su došljaci kao i mi, Englezi – tu svaka sličnost prestaje – ali se niko nije sasvim zadržao. Nestali su, otišli, bili asimilovani, pobe-

đeni ili likvidirani, odneseni ludim vetrovima koji ovuda neprekidno duvaju. Behu to Iliri, Sarmati, Kelti, Vizigori, Sloveni, Rimljani, Vizantinci, Ismaelićani, Skiti, Germani i mnogi drugi čija sam imena zaboravio ili pobrkao. Jer, ko će pamtititi njihove zamršene, paklenske rodoslove?...

... Beda njihovih konačišta je neopisiva, podseća na neka ranija vremena. Prljavština slagana desetinama godina, stenice, buve, vaške, smrad, stočna balega, zadah loja, ljudi koji se nikada ne kupaju i koji mrze vodu, na sve strane bogalji i prosjaci (valjda se polovina stanovništva bavi tim zanimanjem), rahitična deca i žene mlitavih dojki. Beda kao na Sredozemlju, samo bez sredozemnog sunca koje svaku rugobu čini lepšom; kao po londonskim predgrađima, samo bez naše uljuđenosti; kao u teškom snu...

... Neki ortodokсни sveštenik, koji je zaudarao na beli luk (njihov narodski lek protiv svih bolesti i univerzalno sredstvo magije) i rakiju, rekao mi je da je tih naroda na ovom tlu bilo sedamdeset i dva, a možda i više. Nekih nema, neki žive, neki se drukčije zovu, ali svi su pomalo doprineli ovom nastranom amalgamu tla, karaktera, konfesija i sudbina koji je menjao imena kao sumnjiva ženska. I još mi je rekao, prevrćući očima kao padavičar, da su ovde božja stopala stajala prilikom stvaranja sveta i da zato njegov očinski blagoslov nije imao gde da padne; razdijeljen je na druge krajeve i narode, a tu je ostala prokleta metafizička rupa i u njoj tragovi drugog boga, tvorca crne biblije i rušitelja...“

„... Putujući kroz beskonačne šume, što pešice, što na mršavim konjićima, spavajući pod stoletnim krošnjama hrastova, ne videvši sunce nedeljama ili samo slučajno na

nekom proplanku, susretali smo ponekad namrgođene domoroce, zdepaste poput medveda, krivih nogu, u čudnim odelima, koji su ili bežali ili ćutali ili nas upućivali pogrešnim putevima u zabiti, napuštene majdane (možda su nekad tu bili rudnici) i skrivene doline. Okružen vlagom i hladnoćom šuma, proganjan teškim snovima – ne priliči da ih zapisujem jer su protiv čoveka i sveta – pitao sam se da li sam na Istoku ili na Zapadu? Ili negde između, na nekakvoj geografsko-psihološkoj sredokraći, kao u prostoru praznom od napetosti, kao pred davno izgubljenim ulazom u donji paganski svet koji usisava sve civilizacijske vrednosti i znanja, sve pozitivno? Ili sam prosto zalutao u snu; teturam i prepoznajem divljinu prapočetka, njen oštri zadah koji mami da bi vas uništio? Ili me više nema?...“

... Posle mnogih lutanja, ovaj putnik se kući vratio bolestan; ličnost mu se umnožavala i nije znao ko je zaista. U njemu su se naporedo pojavljivali begunac, jurodivi, rob, ubica, gospodin iz velikog sveta, mali drumski razvratnik i prorok. Povremeno je govorio nekim nerazumljivim balkanskim narečjima, a povremeno je pokušavao da se ubije, da stiša to mnoštvo u sebi. Bio je smešten u ludnicu, podvrgnut posebnoj nezi. Tamo su vremenom otkrili da je relativno zdrav i da se njegove priče o putovanjima mogu uzeti čak i kao istinite, ali ga nikada nisu pustili na slobodu...

„... Urođenici, čije smo nastambe imali prilike da posetimo, nisu kao mi niti kao bilo koji drugi evropski narod. Žive sa stokom ili stoka živi sa njima u zemunicama i potleušicama pokrivenim slamom i bez prozora. Ulazeći unutra, morala sam da stavim parfimisanu maramicu na

nos da se ne bih onesvestila i zato ništa nisam videla, osim nekoliko mračnih lica po uglovima. Spavaju na podu, čitave mnogočlane porodice zajedno. Jedu na niskim drvenim stolovima, drvenim kašikama, iz drvenih posuda, očajnu hranu bez ukusa i začina; morala sam da gladujem. Imaju nastrane navike; kad ne pljačkaju goste, dočekuju ih kao izaslanike bogova i nude im svoje neveste, čak se ljute kad budu odbijeni. Nigde čiste vode za piće ili kupanje jer leševe, izgleda, bacaju u bunare i ne vade ih dok se ne usmrde. Obratite li im se, oni ili ćute ili odgovaraju nekom mešavinom jezika kao da su pobjegli ispod srušene kule vavilonske. Ćutite li, smatraju vas neprijateljima, I mi žurimo da što pre izađemo odavde, da ne istrulimo u ovoj divljini...”

„... Kad me je NJ. V. Car i Kralj uputio na Portu kao svog poslanika, dao mi je vojnu pratnju veću, činilo mi se, nego što je potrebna. Ipak smo prolazili kroz krajeve koje smo do sada nekoliko puta osvajali i na koje, istorijski posmatrano, imamo pravo. Ovde mi se, međutim, ponekad učini da mi je pratnja premalena; odasvud vrebaju neprijateljski nastrojeni stanovnici, skriveni po šumama i svojim zabačenim naseljima bez puteva, spremni da nasrnu i da pljačkaju i ubijaju. Toliko su divlji da ni naš jezik ne znaju: saznadoh da nas nazivaju nemacima, a sebe Raccima ili Rascijanima...

... Na severu beše sve obično. Prema jugu, međutim, put postade zanimljiviji, bukvalno pitoreskan. Imao sam sreću da tuda naiđem u pravo vreme; moji ljudi i ja vide-smo predstavu veličanstveniju od svake šenbrunske. Na sve strane su gorele stoletne šume, vatra se širila kao oluja i dohvatala nebo, noć beše izbodena plamenovima kao

blistavim sečivima turskih jatagana; dan su prekrivali gusti dimovi. Na zgarištima tinjahu ogromni panjevi, verovatno izrasli odmah posle biblijskoga potopa. Medvedi i vukovi izlažahu na puteve, osmuđeni i pobesneli, a potom se klahu između sebe; divlje mačke i lisice protrčavahu zapaljane. U spaljenim selima gamizahu starci, žene i deca; muškarce jedva da videsmo i to mahom bogalje...

... Naši turski pratioci, inače neobično ceremoniozan svet, objasniše nam šta se događa. To kazneni odredi, koji se zovu tevtiši, gone hajduke, jedno neiskorenljivo zlo ovoga naroda, neku vrstu surovih pljačkaša koji nose oreol boraca za slobodu i zaštitnika nejakih; bili su se, kažu, razmnožili više nego ikada i vlast je morala da preduzme odbrambene mere. Hajduke nisu mogli pronaći, zato su morali da uništavaju stanovništvo i da zlo saseku u samom korenu. Šteta za tolike divne šume, za lepotu predele nagrđenu opeklinama. Na prvom konačištu zapisaću pesmu o tome..."